

Мета покарання неповнолітніх

У статті проведено науковий аналіз проблем визначення мети покарання при призначенні покарання неповнолітнім особам, акцентуються індивідуальні особливості та моральні якості їх характеру. Наголошується на першочерговість виправлення, перевиховання неповнолітнього злочинця, а потім застосування кари, як одного із елементів мети покарання. Аналізується зарубіжний досвід у досягненні мети покарання неповнолітніх злочинців. Підкреслюється важливість проведення загальної та спеціальної превенції до неповнолітніх осіб.

Ключові слова: мета покарання, неповнолітні засуджені, злочин, призначення покарання, виправлення, перевиховання, ресоціалізація, реабілітація, правослухняна поведінка.

Постановка наукової проблеми та її значення. Одним із критеріїв за яким оцінюється рівень гуманістичного розвитку будь-якої держави і суспільства у цілому є забезпечення прав і свобод дитини. Це твердження стосується й неповнолітніх, які вчинили злочин. На міжнародному та загальноєвропейському рівні неповнолітніх вже давно визнано специфічною групою суб'єктів ювенального кримінального права. Цей статус зумовлює необхідність широкого застосування заходів громадського та соціального впливу, виховання, реабілітації, а також остаточного скасування практики застосування до неповнолітніх певних найбільш суворих видів покарань. Мова йде про відмову від класичного карального підходу до кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх за вчинення ними злочину.

Мета при призначенні покарання неповнолітнім є базовим для всього механізму кримінально-правового впливу на цих осіб. Наукові розробки у сфері покарання неповнолітніх мають процедурний характер і в більшості своїй не розкривають мети покарання неповнолітніх.

Покарання неповнолітніх слід розглядати тільки як засіб досягнення певної мети, бо покарання без мети буде позбавлене правового та соціального змісту. Саме тому питання про цілі, які має переслідувати покарання, і яким конкретно воно має бути, розглядалися багатьма вченими, кожен з яких пропонував своє вирішення проблеми або намагався вдосконалити існуючу концепцію. Разом з цим, питання про мету покарання неповнолітніх на сьогоднішній день не є вирішеним. Загальне вчення про цілі покарання – одне з найбільш дискусійних як в історії, так і в сучасній теорії кримінального права.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Значний внесок у формування теорії кримінальної відповідальності неповнолітніх зробили такі відомі вітчизняні вчені, як: П.П. Андрушко, Ю.В. Баулін, М.І. Бажанов, І.О. Бандурка, П.С. Берзін, В.М. Бурдін, В.К. Грищук, О.О. Дудоров, Т.А. Денисова, О.М. Джужа, М.Й. Коржанський, О.О. Житний, М.І. Мельник, В.О. Меркулова, В.О. Навроцький, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, П.В. Хряпінський та інші. Не дивлячись на значний інтерес українських учених до проблеми визначення мети при призначенні покарання неповнолітнім, багато аспектів цієї проблеми носять дискусійний характер, потребують узгодження з міжнародно-правовими системами та сучасною практикою міжнародних судових органів, особливо у сенсі гуманізації покарання неповнолітнім.

Метою й завданням дослідження є проведення наукового аналізу проблем визначення мети покарання при призначенні покарання неповнолітнім злочинцям, дослідження пріоритету виховних заходів впливу на неповнолітніх засуджених для досягнення мети покарання. Вказується вплив індивідуальних особливостей та моральних якостей характеру на обрання заходів виправлення і перевиховання неповнолітніх злочинців.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Серед українських криміналістів немає одностайності в думках, які види і розміри покарань доцільно застосовувати до неповнолітніх. Переважна більшість українських вчених виступає за надання пріоритету звільненню неповнолітніх від покарання реальному відбуванню останнього. Науковці акцентують увагу на необхідності проведення виховної роботи з неповнолітніми злочинцями, надання їм психологічної та медичної допомоги, пропагують впровадження в законодавство України інститутів пробації, медіації, патронації та інше.

Вважаємо слушними погляди науковців, що ставлячи мету при призначенні покарання неповнолітнім злочинцям необхідно враховувати і національні традиції, рівень розвитку культури і суспільних відносин в Україні.

Мета має важливе значення для обрання та виконання покарання стосовно неповнолітніх, оскільки вона є наперед визначеним ідеалом, до якого прагне суспільство під час покарання неповнолітніх; внутрішньо спонукальним мотивом діяльності судових, правоохоронних, правозахисних органів та організацій. А здобуття результату з її досягнення має стати іспитом для всієї української ювенальною юстиції.

В історії людського суспільства виправлення розглядається як соціокультурний, детермінований процес, що регламентується соціальними прагненнями, цінностями, нормами, стереотипами, традиціями, як постановка стратегічних і тактичних, завдань, цілей у їх єдності з різноманітними формами наукового знання, що цілісно осягає предмет і представляє його як цілі соціальної активності зокрема та діяльності людини в цілому [6, с. 349].

У вказаній структурі виправлення простежується взаємозв'язок між такими категоріями, як «мета», «засіб», «результат». Органічна єдність цих категорій обумовлює утворення розгалуженої ієрархії виправлення у покаранні неповнолітніх, послідовності реалізації та співвідношення наслідків покарання зазначеної категорії осіб з правовими та моральними категоріями, фундаментальними принципами справедливості та адекватності покарання.

Існують різні точки зору з приводу розуміння мети та її досягнення. У філософії під метою розуміють ідеальний або реальний предмет свідомого чи несвідомого прагнення суб'єкта; кінцевий результат, на який навмисно спрямований процес; доведення можливості до її повного завершення [10, с. 99].

Як зазначає Г.В. Осіпов, мета – це один з основних елементів поведінки та свідомої діяльності індивіда, який характеризує їх якісне передбачення результату діяльності [9, с. 401]. В соціології мету розглядають як передбачення у свідомості результату, на досягнення якого спрямована діяльність окремої людини, групи або усього суспільства. Категорія мети у вигляді логічної моделі фіксує бажане, до чого прагне людина, що є для неї взірцем у певному виді діяльності, а отже, є активним фактором людської свідомості та поведінки [9, с. 174].

На думку деяких вчених, мета виражає не тільки те, що повинно відбутися в майбутньому, але і те, що потрібно робити, як і якими засобами, до чого прагнути, щоб здійснити бажане [6, с. 261]. У цьому – особливість мети, у ній закладене вольове, практичне ставлення до зовнішнього світу.

Точне визначення цілей покарання неповнолітніх є орієнтиром застосування заходів кримінально-правового та кримінально-виконавчого характеру, а також вдосконалення практики виконання покарань, в процесі якої забезпечується їх безпосередня реалізація. Процес реалізації покарання мають бути підпорядкованими цілям покарання взагалі, які на законодавчому рівні визначені у ч. 2 ст. 50 КК України. Однак незважаючи на законодавче закріплення, постійно ведуться суперечки навколо них у філософських і наукових і практичних колах.

На різних етапах розвитку суспільства та права змінювалися й уявлення людей про мету покарання неповнолітніх. Розвиток суспільства неминуче спричиняв зміни в розумінні мети та змісту покарань: від відплати та залякування – до виправлення злочинців і попередження вчинення нових злочинів [6, с. 136-137].

Всім відомо, що про цілі покарання сперечалися представники класичної і позитивістської шкіл кримінального права, при цьому перші вказували, що покарання означає кару і страждання, а другі – оборону превентивну та репресивну. Чезаре Беккарія у свій час писав, що мета покарання полягає не в катуванні і муках людини і не в тому, щоб перешкодити, зробити неіснуючим злочин. «Право карати за злочин» він обґрунтовував необхідністю захищати «загальне благо» як предмет «суспільного договору людей» від посягань з боку окремих осіб для того, щоб при цьому були забезпечені як безпека, так і свобода громадян [7, с. 22].

Зазначимо, що в юридичній науці називають різні цілі покарання – кару, виховання, виправлення, ресоціалізацію, попередження злочинів, відновлення права тощо. Нам імпонує твердження А.А. Музики та О.П. Гороха, які зазначають, що метою покарання, ґрунтуючись на законі, слід розуміти бажаний, оптимальний результат діяльності законодавця, суду, а також відповідних органів і установ у сфері виконання покарань [6, с. 119].

Необхідно відмітити той факт, що незважаючи на виокремлення окремої системи покарань для неповнолітніх, визначення процедурних особливостей призначення покарання та звільнення від нього або від його відбування неповнолітніх, а також окремий кримінально-виконавчий статус неповнолітніх, мету покарання неповнолітніх на законодавчому рівні не встановлено. Такий стан

речей надає окремим дослідникам право робити висновок про те, що перелік мети покарань, передбачений ч. 2 ст. 50 КК України поширюється на неповнолітніх. Зокрема, А.О. Клевцов, зазначає, що ні теорія кримінального права, ні чинне кримінальне законодавство України, не виділяють особливих цілей покарання щодо неповнолітніх. Вони є тими ж, що й для повнолітніх осіб. Разом з тим, цілі покарання щодо неповнолітніх мають певні особливості механізму своєї реалізації, які зумовлюються специфікою особистості неповнолітніх. Однак, на думку вченого, цілями покарання неповнолітніх слід визначити виправлення засуджених, спеціальну та загальну превенцію [5, с. 8].

К. А. Бузанов, А.Ю. Коновалова вважають за необхідне включити виправлення як першочергову мету покарання, а кару – останньою [2, с. 18].

На думку М.С. Пузирьова, мета виправлення неповнолітніх засуджених має бути головною у переліку складових мети покарання, тим орієнтиром, на який посилатимуться у своїй діяльності органи держави, в т. ч. і правозастосовні, зокрема це стосується виховних колоній, які виконують покарання у виді позбавлення волі стосовно неповнолітніх. Зважаючи на індивідуальні особливості неповнолітніх, які відбувають покарання, психологічні та моральні якості їхнього характеру, до кінця не сформовану особистість, нетривалий життєвий досвід, було б доцільним до даної категорії засуджених застосовувати термін «виховання», а не «виправлення», в силу відсутності у більшості з них стійкої антисуспільної настанови [8, с. 72]. Учений наголошує, що для мети покарання стосовно неповнолітніх доцільнішим буде встановити дещо інший порядок розташування її складових елементів, поставивши на перше місце виправлення засудженого, а вже потім переслідуючи мету кари та запобігання вчиненню нових злочинів. Стосовно неповнолітніх засуджених в силу психофізіологічних особливостей необхідно і обґрунтовано говорити про виховну роль покарання. Процес виконання покарання у виді позбавлення волі стосовно неповнолітніх засуджених повинен бути організований таким чином, щоб повернути особу засудженого у вільне суспільство повноцінною у всіх відношеннях [8, с. 75-76].

Практика застосування покарання свідчить, що ні відплата, ні залякування не були і не могли бути метою покарання, тим більше метою покарання неповнолітніх. Як зазначає Р.В. Вереша, неможливо ставити перед кримінальним покаранням цілі, які, виходячи з природи і механізмів дії кримінального покарання, взагалі не можуть бути його результатами або входять в зміст самого кримінального покарання [3, с. 56].

Необхідно зазначити, що така складна ситуація з визначенням мети покарання неповнолітніх пов'язана із тим, що під час застосування заходів державного впливу до цієї категорії осіб існують протиріччя між: перевихованням та відплатою за вчинене; допомогою, запобіганням та карою; вихованням, виправленням та засобами захисту суспільства; загальною та спеціальною превенцією. Ці протиріччя є основою для оцінки проблем співвідношення злочину, який вчинив неповнолітній, та притягнення до кримінальної відповідальності, що у науці кримінального права займає одне з важливих питань. Однак, як справедливо зазначають фахівці, незважаючи на досить широкий круг авторських розробок, єдиної концепції мети покарання неповнолітніх до теперішнього часу не розроблено [6, с. 225].

У Постанові Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 року № 5 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» зазначається, що метою покарання неповнолітніх є виправлення, виховання та соціальна реабілітація засудженого.

З цього ж приводу Н. Вінер зазначав, що до тих пір, поки суспільство не встановить, чого ж воно дійсно хоче: кари, ізоляції, виховання чи залякування потенційних злочинців, – у нас не буде ні кари, ні ізоляції, ні виховання, ні залякування, а тільки плутанина, де один злочин породжує інші злочини [4, с. 76].

Теорія виправлення розглядає покарання як засіб виховання, що застосовується для того, щоб зробити із злочинця доброго члена суспільства [6, с. 359-360]. Вчені, що підтримують дану точку зору, вбачають лише в цій меті виправдання застосування будь-якого покарання.

Додатково тезу про те, що метою покарання неповнолітніх має бути виправлення, підтверджує і зарубіжний досвід. У кримінальному законодавстві держав континентальної Європи мета покарання знаходить своє відображення у закріпленні таких її елементів: поновлення соціальної справедливості; виправлення засудженого; попередження вчинення нових злочинів; кара; виправлення й перевиховання засудженого в дусі дотримання законів; виховання; ре соціалізація; соціальна реадaptaція; професійна реадaptaція; охорона суспільства від соціально-шкідливого впливу та захист цінностей суспільного життя. Тобто у Західній Європі домінує підхід, визначений представниками теорії нового соціального захисту: основними цілями покарання є виправлення та ре

соціалізація злочинця [6, с. 290]. Дух багатьох законодавчих актів, які регулюють питання покарання неповнолітніх правопорушників свідчить про те, що законотворчі інституції керуються поблажливістю до фізичного розвитку та психоемоційного стану такої вікової категорії як «дитина». До уваги також береться недопустимість згубити молоде дитяче життя через повне втягнення дитини до пенальної системи та прагнення сприяти реінтеграції малолітнього правопорушника до суспільства.

На думку І.Г. Богатирьова, на передньому плані в ювенальному кримінальному праві знаходиться, безперечно, виправлення та, як наслідок, спеціальна превенція, що відрізняє його від загального кримінального права [1, с. 150]. Саме таке розуміння виправлення, як засобу досягнення безпеки та запобігання злочинам не вступає у протиріччя із загальними засадами вітчизняного кримінального права.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Ураховуючи зазначене, вважаємо, що єдиною метою покарання неповнолітніх може бути лише виправлення. Це виправлення має бути докорінним – пов'язаним з процесом позитивних змін, які відбуваються в особистості неповнолітнього та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки. У неповнолітніх осіб, які вчинили злочин, під час покарання має сформуватись негативна оцінка не тільки до свого діяння, але й взагалі ставлення до вчинення суспільно-небезпечних діянь, передбачених КК України, а також стійка позитивна суспільна установка, що має утримувати її від вчинення правопорушень.

Джерела та література

1. Богатирьов І.Г. Наукові засади визначення мети покарання / І.Г. Богатирьов, М.С. Пузирьов, Л.Г. Бадоча // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2011. – №4. – С. 148-151.
2. Бузанов К.А. Особенности назначения наказаний несовершеннолетним : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / К.А. Бузанов. – М.: ВУ «Всероссийский научно-исследовательский институт», 2000. – 24 с.
3. Вереша Р.В., Лоєнко К.Ю. Мета покарання: теорії (концепції), історія, та сучасний стан / Р.В. Вереша, К.Ю. Лоєнко // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – №2. – С. 54-61.
4. Винер Н. Кибернетика и общество / Н. Винер. – М.: Тайдекс Ко, 2002. – 184 с.
5. Клевцов А.О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням неповнолітніх за кримінальним законодавством України: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / А.О. Клевцов; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. – Дніпропетровськ, 2009. – 20 с.
6. Музыка А.А. Покарання та його застосування за злочини проти здоров'я населення: монографія / А.А. Музыка, О.П. Горох. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2012. – 404 с.
7. Панов Н.И. Чезаре Беккариа и его знаменитый трактат «О преступлениях и наказаниях» / Н.И. Панов // Беккариа Чезаре. О преступлениях и наказаниях: пер. с итал. – К.: Ин Юре, 2014. – С. 7-66.
8. Пузирьов М.С. Концептуальні засади мети покарання у виді позбавлення волі стосовно неповнолітніх засуджених / М.С. Пузирьов // Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби. – 2012. – № 2 (2). – С. 67-77.
9. Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском и чешском языках. Редактор-координатор – академик РАН Г.В. Осипов. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА М), 2000. – 488 с.
10. Філософський словник соціальних термінів [під заг. ред. доктора філософських наук, професора В.П. Андрущенко]. – Х.: Корвін, 2002. – 672 с.

Чупринский Б. Цель наказания несовершеннолетних. В статье проведен научный анализ проблем определения цели наказания несовершеннолетних, акцентируются индивидуальные особенности и качества их характера. Отмечается первоочередность исправления, перевоспитания несовершеннолетнего преступника, а затем применение кары как одного из элементов цели наказания. Анализируется зарубежный опыт в достижении цели наказания несовершеннолетних преступников. Подчеркивается важность проведения общей и специальной превенции несовершеннолетних лиц. Целью наказания несовершеннолетних может быть только исправление.

Это исправление должно быть коренным, связанным с процессом позитивных изменений, которые происходят в личности несовершеннолетнего и создают у него готовность к самоуправляемому правопослушному поведению. У несовершеннолетних, совершивших преступление, в процессе исполнения наказания должна сформироваться отрицательная оценка не только к своему уголовно-противоправному деянию, но и вообще отношение к совершению общественно опасных деяний, предусмотренных Уголовным кодексом Украины, а также устойчивая положительная общественная установка, которая должна удерживать их от совершения правонарушений.

Ключевые слова: цель наказания, несовершеннолетние осужденные, преступление, назначения наказания, исправления, перевоспитания.

Chuprynskyi B. The Goals of the Punishment Measures Applied to Juveniles. The article deals with the scientific analysis of the issues of determining the purpose of imposing punishment on the juveniles. The emphasis is laid on the individual characteristics and moral qualities of the minors. The author argues that the priority should be assigned to the corrective measures, re-educating a juvenile offender and applying punishment, as one of the elements of the juvenile punishment system, only when the preceding measures proved to be insufficient. The study of the foreign experience in achieving the purpose of punishing juvenile offenders contributes to deeper understanding of the issue. The importance is placed on the general and specific preventive measures for the minors since the key purpose of punishing juveniles is to correct their social conduct. This correction should be radical and corresponding to the process of positive changes in the personality of a minor and are aimed at developing his willingness to self-control, obedient behavior. Juvenile offenders punishment is aimed at developing in them critical assessment not only of their own conduct, but also form critical attitude towards committing socially dangerous acts stipulated by the Criminal Code of Ukraine, in general. The study of the concept of juvenile punishment goals proves that formation of a stable, positive social motivation might prevent them from committing new offenses in the future.

Key words: goals of punishment, juvenile convicts, crime, punishment, correction, rehabilitation.

УДК 343.1

P. Glamazda, B. Lavreniuk

Concept and Significance of Subject of Proof in Criminal Proceeding Concerning the Unlawful Interference with the Organization or Holding of Assemblies, Rallies, Marches and Demonstrations

The exercise of freedom of peaceful assembly by citizens of Ukraine, which manifests itself in organizing and conducting rallies, campaigns and demonstrations, is protected by the criminal legislation of Ukraine. In the article the concept of subject of proof in criminal proceedings concerning the illegal interference with the organization or holding of meetings, rallies, campaigns and demonstrations and its significance is researched. The authors also made an attempt to provide the definition of the above mentioned concept itself.

Key words: the subject of proof, the concept of the subject of proof, the meaning of the subject of proof, the freedom of peaceful assembly, evidence.

Formulation of scientific problem and its meaning. Peaceful assemblies in their varieties, such as rallies, marches and demonstrations, at the present stage of development of Ukrainian society, are becoming increasingly important as collective forms of self-organization, social activism of the people, and its massive expression of will. The appearance of the institute of freedom of peaceful assembly must be associated with the process of formation of traditional liberal values, which have received a powerful positive impact due to the European bourgeois revolutions of the XVIII-XIX centuries. This freedom has a long history of development both in Ukrainian domestic law and in the legislation of Western democracies.

The mentioned problems were dealt with by domestic and foreign scientists, such as V.O. Popelyushko, S.M. Stakhovsky, F.P. Gutsenko, O.V. Bahanets, M.N. Rosen, L.E. Vladimirov, P.I. Lublin, Yu.M. Groshevoy.

Statement of the purpose and objectives of the article. The purpose of this article is to research